

ОСАВРЕМЕЊАВАЊЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА КАО ФАКТОР СТВАРАЊА ЕКОНОМИСТЕ ОСПОСОБЉЕНОГ ЗА ИЗАЗОВЕ ТРЖИШНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Апстракт: Босна и Херцеговина биљежи високе стопе незапослености, а категорија младих је посебно угрожена, са стопом незапослености далеко вишом од просјечне. Високо образовање се нашло пред изазовима тржишне економије, која захтијева образовање стручњака за економске потребе сутрашње привреде. Овај рад даје посебне осврте на потребе унапређења наставног процеса према захтјевима и реформама «болоњског процеса», у смислу обезбјеђења мобилности студената, побољшања квалитета студија и процента запошљавања свршених студената. Подстицање мобилности студената вјероватно је кључни механизам којим се расположивим ресурсима може остварити висок квалитет наставног процеса и студентског знања проистеклог из њега.

Кључне ријечи: интернационализација, студентска мобилност, болоњски процес

1. Увод

Нарушен систем вриједности, који се огледа у доминантно политички вођеним јавним институцијама и перцепцији да је потребан послушан, а не стручан кадар, високе стопе незапослености, нетранспарентни процеси запошљавања, у моментима када се личност студента формира утиче на губитак мотивације за стицање знања. Знање се доживљава као фактор за запошљавање и напредак у каријери који није пресудан. Са друге стране, однос државе према високом образовању је технократски и инструменталан, тако да иницијативе за промјене могу једино да крену са стране академске заједнице и образовних институција.

У дефинисању улоге и образовању економисте данас за привреду сутра најзначајнија је улога економског факултета. Факултет мора кроз све своје активности прожимати педагошку компоненту. Модернизација наставних метода треба обухватити раздвајање струковних и научно-истраживачких студија, увођење студентске праксе, подстицање студентске мобилности, те увођење интердисциплинарног приступа студијама који омогућава већу флексибилност на тржишту рада.

Компаративна анализа и самоевалуација су методологије које би требало да буду заступљене у реализацији студијских програма у високом образовању. Универзитет мора дефинисати своје компаративне нише, посебно везане за истраживања, осигурање квалитета, као и проходност изван националних оквира. Политике развоја морају бити базиране на чињеницама, те резултатима компаративних анализа, а све с циљем ефикасне интеграције студента на тржишту рада.

2. Ситуација на тржишту рада

Један од највећих проблема креатора политика у Босни и Херцеговини јесте недостатак поузданих статистичких података, тако да се у анализама мора баратати процјенама које су више плод субјективно-објективних претпоставки различитих међународних организација, а мање базиране на стварном стању. Кључна проблематика са анализом оваквих података је како у њиховој тачности, тако и у методолошкој обради, па су неријетке ситуације да су подаци публиковани од нпр. Развојног програма Уједињених нација (УНДП) и Међународне организације за рад (ИЛО) потпуно неупоредиви, због различитих основа за њихово израчунавање.

Према компилацији података коју је направио Конзорциј Економског факултета из Лондона (Бијела књижица омладинског запошљавања, 2007) расположиви званични подаци указују на стопу незапослености од око 44,6% (2005), ИЛО је објавила извјештај који потврђује стопу незапослености од 31% (2006), док подаци којима се долази анкетама радне снаге показују незапосленост од око 20% (у анкетама се обухватају и запослени у неформалом сектору, док то није случај са званичним подацима). Категорија младих је према званичним подацима посебно угрожена, са стопом незапослености вишом од просјечне (око 50%).

На основу расположивих података бироа за запошљавање и профилираних анализа могу се одредити неке од карактеристика тржишта рада, па на основу те генералне оцјене оквирно процијенити ситуацију у којој се налазе млади прије и након завршеног факултета. Према извјештају Свјетске банке (2005), кључна карактеристика тржишта рада је ниска стопа активности. Она је узрокована секторском неравнотежом изазваном застарјелим економијама које изазивају овисност о увозу и структурну природу незапослености. Ријетка нова радна мјеста се стварају у гломазној јавној администрацији (која постаје форма јавних радова за одржавање социјалног мира) и на неформалном тржишту рада (да би се избјегла превисока пореска оптерећења).

Пракса показује да бирои за запошљавање нису оспособљени за посредовање на тржишту рада, нити да пријављени на бирое активно прихватају улогу тражења посла. Само 29,3% компанија тражи раднике преко бироа за запошљавање (ЦИСП - Италијанска кооперација, 2007), док је тренд препорука, директних контаката и јавног оглашавања доминантан. Оваква ситуација додатно обесхрабрује младе који и поред својих квалитета нису у стању да се наметну послодавцима. Бирои суштински узрокују најопаснију појаву на тржишту рада – пријављивањем на биро незапослени добијају осјећај лажне сигурности (здравствена заштита и накнаде у одређеним случајевима) и након одређеног времена постају категорија неактивних особа, губе квалификације, демотивишу се, што је посебно проблематично у категорији млађих од 30 година. Према УНДП Извјештају о хуманом развоју (2007), укупну радну снагу у БиХ сачињава 2.743.000 особа - од којих је 811.000 запослених, 366.000 незапослених, са алармантним бројем од 1.566.000 неактивних особа.

Високообразовани млади људи често нису на одговарајући начин припремљени за тржиште рада, а подузетништво као идеја симптоматично се више појављује међу младима са средњом стручном спремом, него међу универзитетски образованом омладином.

3. Високообразовне установе тек дјелимично одговарају потребама тржишта рада

3.1. Традиционални наставни план и програм

Према Свјетској банци (Јачање могућности запошљавања, 2005), економски раст од 6% у БиХ се манифестује искључиво у порасту додане вриједности, тј. у прелазу са радно интензивних производњи (доминантних у СР БиХ) ка сектору услуга. Прилив новопридошлих и отпуштених радника на тржишту ублажила је нефорална економија, као и, чини се, свјесно игнорисање постојања овог облика запошљавања од стране власти.

Према истраживању ЦИСП-а, 80% послодаваца сматра да образовни систем у овом тренутку не обезбјеђује кадрове који су пожељни у *стварном свијету*, нити кадрове који имају знање и идеје за покретање властитог предузећа.

Постојећи систем образовања је нефлексибилан, неповезан са локалном и регионалном економијом и базиран на опште образовање, које обезбјеђује висококвалификоване, али не и високостручне кадрове, профилиране за одређене области. Са друге стране, нереално је очекивати да се универзитет у цјелини може константно прилагођавати промјенама на тржишту рада, али се бар 20% наставног плана и програма мора поставити јако флексибилно и помагати студентима да спознају шта их чека након одбране дипломског рада. Иако се ради о релативно малом дијелу наставе, значај развоја вјештина које се траже на тржишту рада мора га ставити међу највише приоритете. Образовање би требало бити прилагодљиво и иновативно, фокусирано на флексибилност на тржишту радне снаге.

Како је раније наглашено, тренутни доминантан начин образовања је меморисање чињеница, док рјешавања конкретних проблема готово и да нема. Ако се за примјер узме највећи изазов који је за БиХ актуелан – европске интеграције – илустративне податке даје анализа укључености овог питања у наставне планове и програме у БиХ.

3.2. Компаративна анализа: европске интеграције на факултетима у БиХ

Анализа друштвених промјена указује на растућу потребу за образованим стручњацима из области европских интеграција. И поред тога што је европски пут БиХ једно од ријетких питања гдје постоји неоспорни концензус, нема анализа како створити неопходан број стручњака и капацитета за учешће у том процесу. Логичан закључак је да су универзитети, Министарство цивилних послова, ентитетска и кантонална министарства образовања задужени за планирање и обезбјеђење кадрова неопходних у надлазећим изазовима.

Према истраживању Њемачке развојне агенције (ГТЗ, 2007), које је обухватило у првом реду јавне, али и приватне универзитете, високошколско образовање не третира питање европских интеграција са потребном пажњом. Наиме, истраживачи су анализирали наставне планове и програме (предмети који обрађују питање европских интеграција – европско право, европска економија, фондови ЕУ...), капацитете наставног особља, студентску праксу везану за европске интеграције, те колико се факултети прилагођавају промјенама на тржишту рада. Методологија се базирала на примарном прикупљању података путем упитника достављених факултетима и на анализи доступних података путем интернета.

На правним и економским факултетима у БиХ европске интеграције су готово подједнако незаступљене у наставном плану и програму. Правни факултет у Западном Мостару у редовном студију нуди предмет Економски систем ЕУ, а у склопу

постдипломског студија од 2003. године постоји смјер «Босна и Херцеговина и европско право». Постдипломски смјер обухвата предмете: ЕУ систем заштите људских права, Међународни аспекти ЕУ, Европско грађанско право, Европско породично право, Монетарно право ЕУ, Европско порезно право и Монетарна политика и ЕУ. Дио предавача је из Мостара, а дио из Сарајева, Бањалуке, Загреба, Осијека и Сплита.

На Правном факултету Универзитета у Сарајеву постоји план реформи по питању Европске уније у наставном плану, па би студенти треће (1 обавезан и 2 изборна) и четврте године студија (1 изборни предмет) могли да бирају предмете, али и да се придружују радним групама које разматрају питања ЕУ.

Према достављеним одговорима на упитник, Правни факултет у Источном Сарајеву нема предмета који обрађују питања ЕУ, али се аспекти ЕУ обрађују у склопу неколико предмета. У плану је и реформа наставног плана, а нови би требало да садржи Право ЕУ, као засебан предмет.

Табела 1: Европске интеграције у наставним плановима и програмима правних факултета у БиХ (извор: прилагођени подаци из ГТЗ извјештаја, 2007)

Правни факултет	Број предмета	Напомена
Мостар (Исток)	0	
Тузла	0	
Бањалука	0	Реформа у припреми
Источно Сарајево	0	Постоји у склопу других предмета
Зеница	3*	Зеница и Сарајево су понудили идентичне одговоре, а
Сарајево	3*	вјероватно је разлог зато што већина професора из Сарајева предаје и у Зеници
Мостар (Запад)	1	Постоји и смјер постдипломског студија везан за ЕУ
*У плану		

Према извјештају ГТЗ-а, од свих факултета у БиХ, само на Економским факултетима у Сарајеву и Бањалуци постоји предмет директно везан за ЕУ – Економија Европе. На Економском факултету у Бихаћу иако сада нема предмета, у плану је увођење неколико, али кључни проблем је кадровски. У Зеници, Економски факултет планира постдипломски програм који би укључивао и студијску праксу у ЕУ.

На Економском факултету у Источном Сарајеву постоје два предмета, који, иако нису директно везани за ЕУ, имају изузетан потенцијал да покрију ове области – Управљање пројектима и Регионални развој¹.

¹ **Напомена редакције:** Аутор овог чланка се није подробно информисао када је припремао овај рад. Ради исправне информисаности читалаца указујемо на чињеницу да се ЕУ на Економском факултету у Источном Сарајеву изучава у склопу сваког предмета, а специфично и намјенски у наставним предметима као што су „Политика Европске Уније“, „Теорија и политика привредног развоја“, „Међународна економија“, „Европске интеграције“, „Локални развој“, „Управљање пројектима“, „Међународни партнерски аранжмани“, „Међународни бизнис и менаџмент“, „Управљање квалитетом“, „Међународно пословно уговарање“, „Међународно пословно финансирање“, „Глобалне корпорације“, „Спољнотрговинско пословање“ итд.

Табела 2: Европске интеграције у наставним плановима и програмима економских факултета у БиХ (извор: допуњени прилагођени подаци из ГТЗ извјештаја, 2007)

Економски факултет	Број предмета	Напомена
Мостар (Исток)	0	
Тузла	0	
Бањалука	1	
Источно Сарајево	1	Постоји и у склопу других предмета
Зеница	0	У припреми посдипломски студиј
Сарајево	1	

Према овом истраживању, може се закључити да факултети за сада не припремају студенте у задовољавајућој мјери за надоласеће изазове. Оно што даје одређене позитивне аспекте овој проблематици јесте свјесност менаџмената на већини факултета да су промјене неопходне и њихова (бар декларативна) спремност да модернизују наставни план и програм. То је задовољавајућа базна претпоставка да академска заједница уђе у процес модернизације образовног процеса, који је више него неопходна.

4. Модернизација наставног процеса

Највећи број младих који су завршили неки од факултета друштвеног смјера Универзитета у Источном Сарајеву запослен је у јавној администрацији, од општинске, преко ентитетске и државне. Имајући у виду да нпр. Економски факултет на новој локацији постоји 15 година, а његово постојање оправдава чињеница да су студенти овога факултета запослени или обављали функције од шефова рачуноводстава, до савјетника и помоћника министара, гувернера банака и председавајућег Савјета министара БиХ. Ради се о стотинама прије свега дипломаната, али и магистраната и доктораната. И поред тога треба бити свјестан да јавна администрација има своје лимите апсорпције кадрова. Већ полако долази до zasiћења институција и једини сталан потенцијал за запошљавање постаје сектор бизниса. Спецификум бизнис сектора је у чињеници да се не може попут јавне администрације задовољити *општим нивоом знања и вјештина* након високог образовања, већ да од првог дана од упосленика захтјева да постане дио тима, који је креиран да ствара профит и у којем процес учења треба да буде у ходу.

Универзитет се мора прилагодити тим тенденцијама, како би својим студентима пружио максимум у њиховом развоју. Тај задатак је комплексан и захтјеван, па је и овај рад фокусиран на један сегмент модернизације наставног процеса – студентску праксу и са њом директно везане активности. Праксе се могу обављати у компанијама, јавној администрацији (Парламентарна скупштина БиХ реализује пројекат праксе), али и виртуелним фирмама направљеним на факултатима с циљем симулације цјелокупног пословног процеса.

4.1. Болоњски процес

Познато је да је Болоњски процес поставио сет норми које су постављене као критериј квалитета које европски универзитети теже да достигну као чланови Европске истраживачке зоне и Европске зоне високог образовања. Та реформа је 1999. поставила пред универзитете испуњавање сета кључних норми којима морају тежити: мобилност

студената, квалитет студија и запошљавање студената након студија, а тај приступ је додатно подржан 2000. Лисабонском декларацијом, која је поставила испред Европске уније визију да Европа постане најконкурентнија динамична економија на свијету, базирана искључиво на знању.

Академски и професионални циљеви Болоње јесу да након завршеног факултета, који траје минимум 3 године (180 ЕЦТС – европски систем трансфера кредита) дипломац буде квалификован за професионалан рад. Основни студиј треба бити преоријентисан ка увјерењу практичног рада, базираног на истраживањима. Унија конфедерације индустрије и послодаваца Европе захтијева интеграцију пословног свијета и академске заједнице. Поред студијских пракси које нису само пожељне, него неизоставне, у образовни процес треба укључити професоре из сектора бизниса – директоре компанија, банака, шефове различитих тимова и сл. Представници привреде и универзитета морају основати програмске савјете – који би препорукама и акцијама дјеловали ка прилагођавању наставних планова промјенама на тржишту рада (Глас бизниса Европе, Став и очекивања од Болоње, 2004).

Политички циљеви Болоње су уклањање баријера за мобилност студената (признавање положених испита, ЕЦТС кредитни систем, олакшање добијања виза и радних дозвола) и докторираних стручњака. У току студија се од факултета очекује да охрабрују мобилност студената и да им помажу да приступају државним или ЕУ програмима за мобилност.

Под дефиницијом мобилности подразумјева се боравак у институцији која није матична у периоду дужем од 3 мјесеца – студирање на другој институцији, студијска пракса, и интензивни језички курсеви. Студенти имају личне разлоге да учествују у тим програмима (истраживања показују да их преко 90% студената задовољно новим програмима), институције имају професионалне интересе, а државе имају политичке и економске разлоге за мобилност.

4.2. Добре праксе - студијска пракса

Увођење стручне праксе успоставља везу између теоретских знања стечених на факултетима и њихове примјене у свакодневном обављању послова. У том процесу сви актери излазе са одређеним користима, па у њега могу и ући са јасним интересима. Студенти добијају не само неопходно искуство, већ могу да на рационалнији начин одлучују о својим професионалним интересима. На овај начин студенти успостављају контакте са потенцијалним послодавцима, упознају се са радним процесима и процедурама, стичу неопходне вјештине које не могу изградити на факултету, те потенцијално смањују вријеме тражења запослења. Факултет има корист у побољшању наставног процеса и успостављању контаката са компанијама, које су важне ради сарадње на пројектним задацима и у дефинисању потреба привреде у будућности. Предузећа добијају образоване младе људе по цијени која је испод тржишне и без додатних финансијских оптерећења (уколико се испослује такав аранжман са државним властима), али и могућност да оне најбоље задрже. На крају држава има користи од свих побројаних фактора, а посебно због смањења трошкова увођења младих у посао, што може бити политички добар потез за владајуће странке.

Највећи изазов је увезати факултете и компаније, те помоћи компанијама да разумију значај студентске праксе, да је осмисле и квалитетно организују. Начини за рјешавање овога проблема јесу у организовањима семинара, јавних заговарања и преношења добрих пракси из економски развијених земаља.

Квалитетне праксе захтјевају осмишљене програме на нивоу компаније, као и посвећеност развоју сваког студента додјелјивањем ментора унутар предузећа, обично из кадровског одјељења. Битан фактор је плаћање студента за његов рад, јер се само на

тај начин успоставља релација: мотивација студента – жеља компаније да га у потпуности употреби и изнађе право мјесто за њега, а не неко формално. Ментор на крају праксе даје своје писмено мишљење о вјештинама које је стекао студент у току праксе, а то мишљење користи факултету да оцијени студента, али и студенту да у тражењу посла након факултета уз документацију приложи и то мишљење, што би му требало помоћи у добијању посла.

Противници обавезних студентских пракси тврде да нема довољно мјеста у компанијама за студенте, а они који се залажу за то, тврде да је пракса најбољи барометар потреба тржишта рада. Са друге стране, искуство показује да компаније у Сарајеву које самоиницијативно покрећу праксу (претежно испоставе страних компанија) јако тешко проналазе студенте са траженим критеријима, те да се на неке конкурсе не јави ни један кандидат. Институти при факултетима су прве институције које би требале укључити студенте у конкретне пројекте.

4.3. Компаративна анализа - европска и свјетска искуства студентских пракси

Успјешне праксе показују да факултети овај процес обично отпочињу преко припадајућих института. Узмемо за примјер најбоље, – као што је Компанија Економског факултета из Лондона (ЕЛСЕ). Према годишњим анализама Економски факултет из Лондона је трећи најбољу факултет на свијету у области друштвених наука (World University Rankings, 2007). ЕЛСЕ, која је основана 1994, у 2006. је имала обрт од 4,4 милиона фунти, од којих је преко 2 милиона било од консалтинг послова, а у исто вријеме клијенти су били и супарничке владе - Тајландска и Кинеска. Професори и студенти раде на пројектима, а сваке године се ради са око 12 клијената. Многи студенти (не само са ЕЛСЕ-а) обављају своје праксе на ЕЛСЕ-пројектима. Не постоји правило које користе све земље, а поготово факултети, у организовању праксе.

У БиХ, Економски факултет у Сарајеву има интересантну активност са Еурохаус брокерском кућом. Студенти подијељени у тимове добијају одређени износ новца са којим тргују на Сарајевској берзи. Након одређеног времена оцјењује се успјешност тимова и најуспјешнији задржава цјелокупни износ новца.

Пракса за студенте у Србији, иако системски нерегулисана, постоји као непожељна обавеза или индивидуална жеља. Пракса траје 30 дана и то најчешће у току љетног распуста. Компанија у експанзији Делта сваке године, у сарадњи са студенским организацијама, прими око 150 студената на тромјесечну праксу, а чак око 50% њих након праксе добије стални посао. У Србији су иницијативу за системско регулисање студентске праксе, почетком 2008, покренули Студентска унија Економског факултета, студентски магазин Монополист и Привредна комора Србије.

У Хрватској, на Економском факултету у Загребу, пракса у трајању од 21 радног дана обавезна је у наставном процесу. Поред тога, постоји и законска обавеза да студенти који раде на пракси морају бити плаћени. Поређења ради наводимо да студенти журналистике у Норвешкој проводе више од пола својих студија у редакцијама, гдје раде као новинари и за то су такође плаћени.

У Словенији пракса траје мјесец дана, што је у европском просјеку минимално трајање. У Белгији је пракса једна од најдужих у Европи и од студента се захтјева да на пракси буде пуну годину дана.

На неким факултетима се пракса организује у форми мобилности студената. Тако студенти на Економском факултету у Лондону имају обавезу да два семестра у току студија проводе на некој другој образовној институцији и поред тога да учествују у праксама у компанијама. Иста је ситуација и у Америци, нпр. на Универзитету у Минесоти. На тај начин студенти добијају могућност да два семестра проведу на

факултетима ЕУ, Јапана, Русије... На факултетима постоје и центри за развој каријере који одржавају односе са компанијама, помажу студентима да нађу адекватно мјесто за себе, али и компанијама да ангажују одговарајуће кадрове.

У Њемачкој пракса траје три мјесеца, а поставили су и амбициозан циљ да 50% студената буде укључено у програме мобилности изван Њемачке. ЕУ је у многим аспектима схваћена као јединствен простор, па је за 3 године програма мобилности (2000-2003) у Њемачкој око 35% од укупног броја студената боравило изван Њемачке у склопу програма мобилности: студији 13,5%; курсеви језика 7,5% и студентске праксе 13,9% од укупног броја студената (Њемачки академски сервис за размјену DAAD извјештај, 2006.). То значи да је око 62.000 њемачких студената боравило у иностранству, док је више од 187.000 у истом периоду долазило са програмима мобилности студената у Њемачку (51% из Европе – Бугари, Пољаци, Французи, Шпанци, Аустријанци, Румуни, Италијани и Грци). По критерију земље поријекла, највише је Кинеза (26.000), док су одмах иза њих Бугари са око 12.500 студената. Њемачка је дала и 60.000 дозвола за студирање странцима на својој територији.

Мобилост студената је постала феномен модерног процеса образовања, а табела која слиједи показује њене глобалне размјене. И на основу овог табелајног прегледа јасно је да је мобилност студената Европска идеја, јер у укупном броју студената који учествују у програмима мобилности, европски студенти чине 40%. Изван Европе студенти најчешће иду у Сјеверну Америку, а у Европу долази највећи број азијских студената.

Табела 3: Мобилност студената из и у Европу у 2002. години

	Европски студенти који иду на друге институције		Студенти који долазе на институције у Европи	
	Укупан број	%	Укупан број	%
Европа	409.425	14%	766.049*	26%
Сјеверна Америка	493.483	16,7%	91.668	3,1%
Јужна Америка	12.678	0,4%	55.264	1,9%
Азија	153.162	5,2%	687.959	23,3%
Аустралија	48.298	1,6%	15.898	0,5%
Африка	28.070	1%	185.401	6,3%
Укупно	1.145.125	38.9%	1.802.239	61,1%

*Унутаревропска мобилност

Извор: прилагођени подаци ИИЕ - отворена врата, 2003.

Сенат Сједињених Америчких Држава прогласио је 2006. за годину мобилности студената и годину студирања у иностранству. Према Линколновој комисији (Међународни едукатор, октобар 2006) «разумјевање различитих култура свијета, посебно оних у земљама у развоју, треба бити основна компонента образовања наших студената у 21. вијеку». Према Америчком савјету за образовање у 2000. години само 200.000 студената из САД (око 1% укупног броја) био је укључен у програме мобилности.

Трендови показују да је све већа институционална одговорност за студентске праксе и друге програме мобилности. Интернационализација наставног и административног особља је у прогресији, а подразумејева размјену наставника, језичке курсеве, семинаре за размјену искустава, заједничке пројекте, као и програме

подршке студената за мобилност – информације, курсеви језика, смјештај, мониторинг, признавање испита... Трендови развоја високог образовања без изузетка указују на оне ствари у којима БиХ заостаје за Европом.

5. Закључак

Високошколске институције југоисточне Европе треба да уводе принципе планирања и самоевалуације, укључујући и поређења реализације планова, као и модела добрих пракси. Заједница и високо образовање морају бити обједињени на обострано корисним односима базираним на знању, потребним заједници, а посебно на истраживањима, интернационализацији, као и питањима развоја. Ово је значајно из разлога што се национални (државни) приоритети морају детаљније дефинисати на локалном нивоу, како би на тај начин доприносили побољшању резултата на националном нивоу.

Економски факултети, који су у фокусу овога рада, морају континуирано изналазити начине да изађу у сусрет захтјевима динамичне тржишне економије. Обавеза студентске праксе треба бити уведена што прије, по могућности у сарадњи са привредним коморама, те надлежним министарствима. Питање које у тестној фази може бити разматрано јесте да ли пракса треба бити обавезна или ствар избора студента. Уколико је то ствар избора, онда би се студенти могли охрабрити да учествују у тим активностима додјелом одређеног броја преносивих кредита.

Институти економских факултета треба да буду база за израду и реализацију развојних пројеката. Имајући у виду неопходна специфична знања за учешће у овим процесима, институти могу у своје редове укључивати и стручњаке са других институција, факултета и бизниса. Филозофски факултети и њихови студенти могу бити укључивани у пројекте гдје они могу допринијети стручним знањем, али и тамо гдје се очекује достављање документације на неком страном језику. Институти би требало да у потпуности буду у функцији научно-наставног процеса - као базично мјесто гдје ће студенти обављати студентску праксу кроз пројекте, али и институција која ће унаприједити научно-наставни процес.

Визионарски циљеви економских факултета БиХ требало би да буду јачање међусобних веза са европским универзитетима, организација заједничких студија, те максимално кориштење фондова ТЕМПУС-програма ЕУ. Као један од циљева јесте и профилација факултета, чиме би се добила појединачна препознатљивост у академској заједници.

Визионарски циљ института у свијет бизниса економских факултета би требало да буде отварање врата младим стручњацима, те њихово оспособљавање за удруживање у међународне конзорције за реализацију пројеката техничке помоћи и истраживања, а по захтјевима Европске уније и других заинтересованих страна.

Позиционирање факултета и института ће допринијети не само побољшању имиџа, репутације, већ и мобилности студената и нивоу знања и вјештина које студенти стичу. Интернационализација установа мора бити ултимативни циљ свих радника факултета. Ово обухвата јачање наставе страних језика, рачунарских технологија, мобилности студената (одлазак наших и долазак страних студената), студентских пракси, предавања професора из иностранства, као и учешће у међународним пројектима, а све са циљем позиционирања економисте у модерној, тржишно оријентисаној економији.

Литература

Извјештаји:

1. Bode, Dr. Christian 2006. International mobility and cooperation: The impact of Bologna, Њемачки академски сервис за размјену DAAD, Бон.
2. ГТЗ. Процјена потребе стварања генерације младих и образованих кадрова поребних БиХ у процесу европских интеграција. ГТЗ за Комисију за младе Савјета министара БиХ, Сарајево, 2007.
3. Канцеларија за сарадњу Министарства иностраних послова Италије. Ка политици запошљавања младих. Сарајево, за Савјет министара, Комисија за координацију питања младих у БиХ, 2007.
4. ЛСЕ. Пилот пројекат запошљавања младих – бијела књижица. ЛСЕ за Дирекцију за економско планирање БиХ. Сарајево, 2007.
5. Развојни програм Уједињених нација БиХ. Национални извјештај о хуманом развоју 2007. Сарајево, 2007.
6. Свјетска банка. Labor Market Study – BiH. Вашингтон, 2005.
7. Свјетска банка. World Development Report 2007: Development and the Next Generation. Вашингтон, 2007.
8. The Times Higher. World University Rankings, 9. новембар 2007.

Интернет-извори:

9. Б92 интернет портал. Студентска пракса: Брже до посла, Београд, 12. фебруар 2008.
10. Центар за мониторинг и евалуацију. Студенти и пракса. <http://www.cme.org.yu>, 2008.
11. Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe UNICE'S Position and Expectations - The Bologna Process. Брисел, 14. октобар 2004. www.unice.org
12. ИЛО. Global Employment Trends for Youth. Женева, 2006. доступно на: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/kd00085.pdf

Штампа:

13. Anderson Linda. LSE Becomes an Object Lesson, Financial Times, 26. март 2007. доступно на: <http://www.ft.com/cms/s/0/f4813398-db2d-11db-ba4d-000b5df10621.html>
14. Leggett Karen. The New Internship Abroad. International Educator, октобар 2006, страна 24

Ранко Маркуш

**MODERNIZATION OF THE HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF CREATION OF
AN ECONOMIST CAPABLE TO ADDRESS THE CHALLENGES OF THE MARKET
ECONOMY**

Summary: BiH records high rates of unemployment, and the young ones are especially affected, with the unemployment rate far higher than the average one. The higher education is facing the challenges of the market economy that demands to produce with the available resources an economist for the needs of the future economy. This paper offers special consideration of the needs for improvement of the teaching process according to requirements of the reforms called the "Bologna process", which requires provision of the students' mobility, enhancement of the quality of the studies and of the percentage of employment of the graduate students. Inciting the students' mobility is probably the key mechanism that might, with the aid of the available resources, reach the high quality of the teaching process and the resulting students' knowledge.

Key words: internationalization, students' mobility, Bologna process